

raksti

— Lūk, Nīče!

Igors Šuvajevs

02/03/2021

Varbūt Nīčes darbi par meliem un vēsturi var vadināt pārdomāt arī pašmāju vēsturi, tajā samelsto un atstāties no māžošānās un dievekļu pielūgšanas.

Pēcvārds Frīdriha Nīčes eseju izdevumam *Par vēstures derīgumu un kaitīgumu dzīvei* (no vācu valodas tulkojis Igors Šuvajevs; drīzumā apgādā *Neputns*)

Kuram gan nav zināms Nīče? Gluži vai katram ir kas sakāms par viņu. Tomēr tikpat labi var teikt, ka vairumam viņš ir nezināms. Tiesa, tas nemazina iespēju par viņu izteikties. Nīči daudzina, Nīči pulgo. Taču viņa kults laikam ir mitējies. Dieveklis pat nav satriekts, dauzot to ar paša piesaukto veseri, tas vienkārši atstāts grabažu noliktavā. Acīmredzot vairs nav tā situācija, lai pat žurnāla izdošanu, tā pēdējo numuru pieskaņotu šim vācu vārdotājam, pavēstot, ka “redakcija galvenā kārtā gribēja izpildīt solījumu – *nobeigt* Nīčes “Zaratustru” [publicēšanu]”¹. Atis Ķeniņš pat dažus gadus vēlāk nerimstas un atdzejo Zaratustras “Reiboņa dziesmu”². Šādi gan Nīče kļūst par Zaratustru, veikli aizmirstot paša brīdinājumu: “Es – viens, kas cits ir mani darbi.”³ Tomēr reibonis (vai varbūt reibulis) nemitējas. Un Zaratustra uzsāk savu drasēšanu pasaulē.

Zaratustra tiek komponēts, inscenēts, pat amfiteatrizēts. Šāda teatralizēšana, piemēram, tiek veikta 1936. gadā, izveidojot amfiteātri jeb brīvdabas teātri 20 000 dalībniekiem, turklāt tā ir – “valsts dāvana olimpiādes viesiem”. To papildina vēl viens dāvinājums: “Atsevišķi posmi no “Tā runāja Saratustra” pārveidoti varoņdeju spēlē. Uzvedumā ir četri cēlieņi: cīņa, apziņa, prieks un skumjas. Runātājs citē Nīčes pantus, bet koris ar savām dejām pauž viņu garīgo saturu.”⁴ Reibonī tiek izspēlēta Nīčiem nepieņemamā tehnizētā masa: “Mūslaiku modernos brīvdabas teātros vārds dots mikrofona teknikai. Tēlotāju figūras palielina gaismas efektiem. Plašo arēnu piepilda milzīgas tēlotāju masas.” Savukārt iztēlotā vācietība Nīčiem laikam būtu šķebīga, šķērma, bet vāciskums – smieklīgs.

Nīče tiek arī dzejiski piejaucēts. Latviešu literatūra nav izņēmums. Meinhards Rudzītis jau 1934. gadā ir sadzejojis, ka “Nīčes pārcilvēks zvejo / zem Brīvības bulvara liepām, / un Šopenhauers skumst / par bezizeju...”⁵. Savukārt Aleksandrs Čaks atgādina: “Smīnēja Nīče no sienas — / “Jā, pat ārpriekš vajadzīgs saprāts!””⁶ Tomēr Nīče, Zaratustra latviešu literatūrā un mākslā ir atsevišķa tēma. Gan jau tai pieķersies pašmāju literatūras daļdarbnieki, ideju antoloģizētāji un dažādo gribu (arī valstisko) konstruktori. Nīče, šis “īpatnējais daudzpatnis”⁷, var noderēt par ienesīgu rūpalu, uzdarinot, piemēram, kādu vēsturisku romānu. Lai gan virsroku var gūt arī kādas izdaudzinātas literatūrzinātnieces atziņa, ka Nīči ir pārspējis latvju Poruks. Un vispār var ļauties latvietības un latviskuma reibulim.

Tomēr atziņā par Nīči kā “īpatnēju daudzpatni” ir tverta būtiska viņa iezīme. Nīče pats ir norādījis uz savu diādiskumu, to, ka viņš ir in-divīds. Iespējams, ka šādi tikai izpaužas Nīčes savlaicīgums, kaut arī pats viņš sludina: “Vienīgi parītdiena pieder man.” (6, 167) Bez kādas pieticības viņš sevi pasludina par aforismu meistar, kaut gan pieticība arī pavīd – “pirmais meistars starp vāciešiem” (6, 152). Nīče pamatoti uzskatāms par “interpretāciju ražošanas spēkstaciju”⁸. Viņš nemitīgi interpretē un pārinterpretē – gan sevi, gan savus darbus. Viņš ir improvizators un ļaujas arī impresijām. Apzīmējums “improvizācija” ir aizgūts no itāļu valodas (*improvviso*) un norāda uz kaut ko negaidītu, neparedzamu. Nīče prot tāds būt. Arī latīņu vārds *improvisus* norāda uz kaut ko tādu, kas iepriekš nav paredzēts, tajā ieskanas ne tikai providences noliegums, bet arī neparedzamība, kas neparedzēti atspēlējas pašam Nīčiem. Īpaši tas attiecas uz situācijām, kad Nīče dēvējams par domas vizāžistu, kam skandējums, skanējums gūst virsroku pār domas dzidrumu. Tomēr nav nepieciešams Nīči saduļķot, vēl jo

vairāk tāpēc, ka arī viņš pats tiecas sevi dzidrināt. Šādi kļūst iespējams novietot līdzās divus 1873. gadā tapušus darbus – “Par patiesību un meliem ārpusmorālā nozīmē” un “Par vēstures derīgumu un kaitīgumu dzīvei”. Vienu viņš npublicē, bet otru iekļauj apkopojumā “Nesavlaicīgās pārdomas”. Šos darbus var uzlūkot kā noietus etapus. Tos pat var nepamanīt, ja Nīči reducē uz “Traģēdijas dzimšanas” autoru, kaut gan viņam svarīgāka laikam ir nevis piedzimšana, bet atdzimšana. Šie darbi iet secen arī Nīčes zaratustrizētājiem. Tomēr abos darbos var ieraudzīt divus noturīgus Nīčes pārdomu motīvus, ko apstiprina arī pats domātājs.

Šāds apstiprinājums ir pēdējā (vai tomēr vēl priekšpēdējā) interpretācija un pārinterpretācija, ko Nīče piedāvā 1888. gadā. Runa ir par viņa diādisko darbu, kas individualizējas divos tekstos: “Antikrists” un “*Ecce homo*”. Abi teksti Nīčes ieskatā ir piemēroti filosofiskas dzīves īstenošanai, vienlaikus tie ir pārkomponējuma rezultāts. Tie rodas no ieceres par darbu “Gribētvara” jeb “Varasgriba” resp. “Griba pēc varas”.⁹ Tie ir vērtību pārvērtēšanas rezultāts un pati pārvērtēšana. Abi kļūst par nesavlaicīgiem tekstiem, bet ne Nīčes nozīmē. Viens tiek publicēts 1895. gadā, bet otrs – 1908. gadā. Taču tie tiek publicēti apgrieztā secībā, turklāt dienasgaismu ierauga cenzētā, pardon – uzlabotā variantā. Vienā tekstā tiek risināts jautājums par to, kas ir filosofs, bet otrā viņš eksponē pats sevi. Paštapšanas aprakstam Nīčes iecerē jāsagatavo “antikristietiskais” lādējums. Tomēr šādu publicēšanas secību viņam neizdodas īstenot. Turklāt diādiskais darbs pārtop triādiskā, jo tam pievienojas grāmata “Dievekļu mijkrēslis”.

Kāds tad ir Nīčes apstiprinājums? Pirms atbildes ieskicēšanas nav mazsvarīgas divas piebildes. Nīče raksta: “Mēs jau nevērtējam sevi gana augstu, ja vēstām par sevi.” (6, 128) Vēstīt – *mitteilen*; latviski izmantojams arī vārds “dalīšanās”. Kaut arī patlaban laikam pieņemams spēkā amēbiskā eksistence ar tai raksturīgo „dalīšanos”, “laikošanu” u. tml., šoreiz var pieļaut, ka runa ir par biogrāfiskā neizvirzīšanu priekšplānā. Otra piebilde Nīčes formulējumā ir šāda: “Es neuzticos nevienam sistemātiķim un paeju nost no viņu ceļa. Griba pēc sistēmas ir godīguma trūkums.” (6, 63) Īstenībā šādi jau ieskanas melu, melsuma un vēstures, vēsturiskuma nozīmīgums, tomēr šoreiz lai šī piebilde attiecas uz rekonstrukciju, kaut arī to ir piedāvājis pats Nīče.

Darbā “*Ecce homo*” Nīče savas publikācijas sadala trīs grupās, norādot uz trim hronoloģiskiem posmiem jeb fāzēm (vienkāršības labad norādīšu tikai uz trim katras fāzes darbiem). Pirmo fāzi, kad Nīče vēl neesot apjautis savu uzdevumu, raksturo tādi darbi kā “Traģēdijas dzimšana”, “Nesavlaicīgās pārdomas” un “Cilvēciskais, pārlieku cilvēciskais”. Otrā, apjautošo fāzi iezīmē darbi “Rīta ausma”, “Jautrā zinātne” un “Tā runāja Zaratustra”. Savukārt trešo fāzi raksturo darbi “Viņpus labā un ļaunā”, “Par morāles ģenealoģiju” un “Dievekļu mijkrēslis”. Morāles ģenealoģija iezīmējas jau darbā “Rīta ausma”, darbs par “viņpus” ne tikai sasaucas ar rakstu par “ārpusmorālo”, bet arī demonstrē mūsdienu, modernisma kritiku. Nīčes vēršas pret visdažādākā veida priesterību (mūsdienīgi

izsakoties – institucionalizēšanu) un deklarē, ka patiesībā līdz viņam vairoti vienīgi meli. Viņš iestājas par parrēsiju – tiešu un atklātu valodu, kā arī rīcību. Un tas viss ir viņpus pieņemtā brīvējuma, fabricējuma un nepieņemams viņpusniekiem resp. kristiešiem.

Trešajā fāzē Nīče ir iekļāvis darbu “Dievekļu mijkrēslis”, taču šis darbs ir daļa no triptiha, kura pārējās “daļas” ir “*Ecce homo*” un “Antikrists”. Turklāt šis darbs ir vienīgais Nīčes publicētais teksts, kura nosaukumā figurē vārds “filosofija” – “Dievekļu mijkrēslis jeb Kā filosofē ar veseri”. Šis darbs var labi kalpot kā ievads Nīčes filosofijā. Darbā “*Ecce homo*” Nīče jau lieto apzīmējumu “mana filosofija” un pauž, ka “līdz šim principā vienmēr aizliegta tikai patiesība” (6, 259). Vienlaikus “veserfilosofijas” darbs pa ceļam satriec vāgnerisko “Dievu mijkrēsli” un dažādos dieva gaidītājus, jo “*Götzen-Dämmerung*” var nozīmēt arī “dievekļa mijkrēslis”. “Dieva tītari” (6, 179) izpelnās nesaudzīgu Nīčes kritiku. Dievekļi, elki, rēgi, māņi pieļauj vienīgi māžošanos, nevis dzīvi, dzīvošanu. Tas gan netraucē draudošajiem, uzpūtīgajiem, dūsmās vai lepnumā svilstošajiem un kaistošajiem gaiļiem – tītariem (*Truthähne*) – turpināt buldurēšanu un nomākt dzīvo dzīvi. Saskaņā ar Nīči filosofija vairs nav sastopama skolā, dārzā, klosterī, filosofija ir ceļošana aizliegtajā (6, 258). Taču Nīčes *Wanderung* ir arī klejošana un klimšana, viņš ir nomadisks, tā tikai gandrīz gadsimtu vēlāk švābu meistardomātājs kļuvis par “ceļinieku”, ceļu speciālistu. Nīčem filosofis ir parrēsis un skeptiķis, nevis sludinātājs. Filosofija viņam ir dzīvesveids, ko citā terminoloģijā viņš dēvē arī par dzīvesmākslu. Tāpēc Nīčem arī nav pieņemama kancelejiska buldurēšana, jēdzienu mumificēšana un jēdzienmūmiju secēšana. Taču viņš nespēj pat aizdomāties līdz vēlāk kultivējamajai analītiskajai filosofijai un dažādi daudzinātajām kognitīvzinātnēm.

Darbā “Dievekļu mijkrēslis” Nīče vēlreiz atgriežas pie nesavlaicīgā un piedāvā sadaļu “Nesavlaicīgā reidi” (*Streifzüge eines Unzeitgemässen*). Valodiskajā aspektā reids ir arī “sirojums” un “pārskats” vai “ieskats”. Šis sirojošais pārskats ļauj novietot arī “melu” rakstu un darbu par “vēsturi”. Nīče risina jautājumu par to, “vai esam kļuvuši morālāki”. Un tūdaļ pat norāda, ka ticība tam ir vistiešākais iebildums pret pozitīvo atbildi. Nīče turpina: “Mēs, modernie cilvēki, ļoti maigi, ļoti ievainojami un simtkārt respektu sniedzoši un gaidoši...” (6, 136) Maiguļi un maigoņi gaida respektu, viņi ir gaidītāji, brīžiem gan nešpetni, jo viņiem taču ir apsolīts, katrā ziņā viņi tam tic. Savukārt Nīče piedāvā savu ieskatu – “Mans brīvības jēdziens”. Viņš raksta: “Liberālās institūcijas mitējas būt liberālas, kolīdz tās sasniegtas: pēcāk nav ļaunāku un pamatīgāku brīvības kaitētāju par institūcijām. [...] Jo kas ir brīvība! Tas, ka ir griba uz pašatbildību.” (6, 139) Taču institucionalizēto māžu jeb dievekļu ir vairāk nekā realitāšu.¹⁰ Nīče uzrāda samelsto un meloto, taču priekšplānā ir ne tik daudz vēsture (kā hronoloģija), cik vēsturiska rekonstrukcija, ģenealoģija. Tāpēc viņš uzsvērti vēršas pret mūsdienīgajiem, tagadējiem tītarotājiem, kuru vidū īpaši izceļas kristieši.

Kristietību Nīčes ieskatā raksturo griba melot. Tomēr šajā ziņā tā nav nekāda izredzētā. Ģenealoģiski melošana sakņojas ticībā. Dievticīgie un partijnieki kā viņu pasaulīgie analogi ir tikai viena no melošanas formām (Nīčes laikā vēl nevar rasties naivā vēlme, lai politiķi būtu vismaz profesionāli melji). Savukārt ticība iet roku rokā ar atkarību, radot atsavināšanas morāli. Melus nodrošina arī pārliecība, īpaši tad, ja tā nepieļauj nekādas šaubas un

pārdomāšanu. Galu galā meli ir nevēlēšanās redzēt redzamo. Nīče šo īso rezumējumu, protams, izvērsis daudz krāšņāk, tomēr viņa verdikts ir gana skaudrs: “Patlaban ir nepiedienīgi būt kristietim.” (6, 210) Cits, nu jau mūsdienu, turklāt kristiešu domātājs un vēsturnieks pat norāda, ka mūsdienu pasaule ar tās ligām ir kristietības (precīzāk – evaņģēlija) perversija.¹¹ Ne visiem kristiešiem un viņu līdzskrējējiem (tiem, kas tikai izrādās par kristiešiem) ir spēks to atzīt, viņiem aizvien svarīgāka ir cita atzīšanās un atzīšana. Toties šie maiguli un vārguli nebeidz uzstāt, ka viņiem pienākas respekts un cieņa un ka viņu sadomātā vēsture ir visas pasaules vai vismaz Eiropas liktenis.

Iesākumam var noderēt Nīčes atziņas par vēsturi, tās derīgumu un kaitīgumu dzīvei un to, ka “bez mitas ķeras pie pagājušā”. Nīče norāda uz ganībās esošo baru, “tas sprinģo, barojas, atdusas, gremo, atkal sprinģo”. Atgremotājiem principā nav vēstures. Tomēr var pastāvēt arī vēsture, un Nīče iezīmē vismaz trīs vēstures veidus: monumentālo, antikvāro un kritisko vēsturi. Viņam tīkamāka acīmredzot ir kritiskā vēsture. Laika gaitā tā izvērsas viņa ģenealoģiskajos meklējumos. Savukārt latviešiem (vismaz Nīčes laikos) vispār nav vēstures, viņiem ir “historija” jeb “pasaules stāsti”. Nereti tie laikam tiešām ir pasaules stāsti, kad pasaule vēl nav iesavināta, proti, citu stāsti vai stāsti bez pasaules. Varbūt tas skaidro arī tagadējo daļdarbnieku historiju popularitāti salīdzinājumā ar kritisko vēsturi. Toties Nīčem (īpaši jau ģenealoģiskajā uzskatībā) ir skaidrs, ka ne jau sākumi, sākotnes un sākotnējība ir svarīgākais: “Meklējot sākumus, kļūst par vēzi.” (6, 62) Vēzis pārvietojas rāpus vai atsprākleniski, toties šādi var aizkļūt līdz “ūršprungiem”, sākotnēm, sākotnīgiem lēcieniem, uzlekumiem un izlēcieniem. Acīmredzot sapiņķerējies varasgribā, tam ļāvis arī Meskirhes “šprungotājs”. Švābu sākotnējā domātājs visā Nīčes veikumā saredz priekšmetiskošanu¹² un nemitējas atgādināt par būtaizmiršanu. Tomēr Heidegers ir konsekvents, jo “būšanu padara par laiku”, viņš it visu aizlaiko. Savukārt Nīče bilst: “Tas, ka pastāv aizmiršana, vēl nav pierādīts.” (3, 117) Bet nesavlaicīgajā pārdomā viņš norāda, ka dažiem cilvēka tebūšana ir “nepabeidzams imperfekts” – bijums, kas laiciskojies vai laiciskojas. Nīče neaizmirst atgādināt, ka “esam agrāko dzimumu rezultāti, mēs esam viņu alošanās, kaislību un nomaldu, pat noziegumu rezultāts”. Šai atziņai seko piebilde: “Ja mēs nosodām šo alošanos un uzskatām sevi par atsvabinātiem no tās, tomēr nav novērsts fakts, ka mēs rodamies no tās.” Nīčem svarīga ir tebūšana un tās skaidrošana, pat ja svarīguma uzrādīšanā nākas izmantot priekšmetiskošanu.

Nīče raksta par mūžīgo atgriešanos. Iespējams, ka 20. gadsimtā viņš atgriezies kā Mišels Fuko. Tomēr mūžīgās atgriešanās konceptā runa ir par ko citu. Un arī Fuko ir pats, nevis kaut kāds atgriešanās rezultāts vai pielaikojums, kas pieskaņojams citu godātiem dievekljiem. Toties viņa meklējumos atskan nīčiskie motīvi: ģenealoģija, parrēsija, dzīvesmāksla u. c. Pats Fuko arī to apzinās un rakstā “Nīče, ģenealoģija, vēsture” uz to norāda, aicinot “pasmieties par sākotnes svinīgumu”¹³. Lai smieklī būtu skanīgāki un dzīvāki, varbūt pienācis laiks latviski izdot visus Nīčes darbus? Vismaz par kaut ko tad būtu iespējams pamatoti

pasmieties. Un varbūt Nīče to pat atzinīgi novērtētu. Varbūt Nīčes darbi par meliem un vēsturi var vedināt pārdomāt arī pašmāju vēsturi, tajā samelsto un atstāties no māžošanās un dievekļu pielūgšanas.

1. Lasitajiem // *Zalktis*. 1910. Nr. 8 (01.08.). [185. lpp.] ([atpakaļ uz rakstu](#))
2. Reiboņa dzeesma // *Druva*. 1912. Nr. 10. 1207. lpp. ([atpakaļ uz rakstu](#))
3. Nietzsche F. *Kritische Studienausgabe*. München, 1988. Bd. 6. S. 298. Turpmāk iekavās norādīts sējums un attiecīgā lappuse. ([atpakaļ uz rakstu](#))
4. Aichers R. Nīčše – uz skatuves // *Jaunākās Ziņas*. 1936. Nr. 147 (04.07.). 12. lpp. ([atpakaļ uz rakstu](#))
5. Rudzītis M. Torņa ielas filozofija // *Literatura un Māksla*. 1951. Nr. 46 (18.11.). 3. lpp. ([atpakaļ uz rakstu](#))
6. Čaks A. Nicšes padoms // *Latvijas Kareivis*. 1929. Nr. 63 (17.03.). 5. lpp. ([atpakaļ uz rakstu](#))
7. Vecozols J. Fridrichs Nīčše // *Latvju Grāmata*. 1925. Nr. 4 (01.07.). 263. lpp. ([atpakaļ uz rakstu](#))
8. Safranskis R. *Nīče. Viņa domāšanas biogrāfija*. Rīga, 2010. 297. lpp. ([atpakaļ uz rakstu](#))
9. Oriģinālā: *Wille zur Macht*. Pirmo reizi šis koncepts figurē darba “Tā runāja Zaratustra” sadaļā “Par tūkstoš un Vienu mērķi”, sk.: Nīče F. *Tā runāja Zaratustra*. Rīga, 2007. 59. lpp. Sal. ar Nīčes neesošā darba tulkojumu: Nīče F. *Varasgriba*. Rīga, 2008. Latviski pastāv arī apzīmējums “griba pēc varas”; šādas gribas var būt dažādas un daudzas (zinātgriba, valstsgriba u. tml.), tikai būtu vēlams ņemt vērā, ka Nīče šādos gadījumos parasti izmanto konceptu “griba pēc kundzības”. Tomēr improvizācijas meistars savā vārdlietojumā ne vienmēr ir viennozīmīgs. ([atpakaļ uz rakstu](#))
10. Nīče raksta: “Pasaulē dievekļu ir vairāk nekā realitāšu.” (6, 57) Valodas un domas stīvinātāji, protams, var iebilst, ka ir tikai viena realitāte. Nīče gan vedinātu šādu elku izklaušināt un likt lietā veseri, lai nepaliktu nereālā savaņgoti. ([atpakaļ uz rakstu](#))
11. Illich I. *In den Flüssen nördlich der Zukunft. Letzte Gespräche über Religion und Gesellschaft mit David Cayley*. München, 2006. S. 195 (*The Rivers North of the Future*, 2005). ([atpakaļ uz rakstu](#))
12. Heidegger M. *Nietzsche*. Pfullingen, 1961. Bd. 2. S. 166. Nākamais citāts: Safranskis R. *Nīče. Viņa domāšanas biogrāfija*. Rīga, 2010. 293. lpp. Par Heidegera “sākotnējā” un “lēcienā” saistību sk.: Bourdieu P. *L’Ontologie politique de Martin Heidegger*. Paris, 1988. ([atpakaļ uz rakstu](#))
13. Foucault M. Nietzsche, la généalogie, l’histoire // Foucault M. *Philosophie*. Paris, 2004. P. 397. ([atpakaļ uz rakstu](#))